

DIPLOMATEM V PŮLNOČNÍ ZEMI: ZÁSTUPCI HABSBUKŮ VE ŠVÉDSKÉM KRÁLOVSTVÍ MEZI LETY 1650 A 1730

ALENA KERNALOVÁ

Raně novověká diplomacie patří rozhodně k atraktivním historickým tématům, ale v posledních letech v českém prostředí zaznamenává svůj skutečný rozkvět. Zasloužil se o něj mimo jiné i tým historiků a historiček, kterým se podařilo pod vedením Jiřího Kubeše v rámci projektu Česká a moravská šlechta v diplomatických službách rakouských Habsburků (1640–1740)¹ podniknout řadu domácích i zahraničních výzkumných cest a následně předložit odborné veřejnosti výsledky své práce v obsáhlé kolektivní monografii². Martin Bakeš, absolvent Filozofické fakulty Univerzity Pardubice a jeden z členů týmu, zveřejnil na počátku roku 2020 ve spolupráci s nakladatelstvím Academia další výsledky svého bádání, zaměřeného na diplomatickou službu císařských zástupců ve Švédském království v druhé polovině 17. a první třetině 18. století.

Autor se při svém výzkumu vydal do středoevropských i skandinávských archivů, aby zde podrobně nastudoval prameny týkající se jednotlivých diplomatických misí, prozkoumal královské instrukce a reskripty, seznámil se s diplomatickými relacemi, stížnostmi, osobními deníky i účty. Nyní nabízí obraz diplomatické služby zástupců rakouských Habsburků, kteří se kromě obvyklých těžkostí spojených s odloučením od domova museli v daleké Skandinávii vyrovnávat také s náročností severského klimatu a okolní nekatolickou společností. Tento obraz skládá prostřednictvím čtyř kapitol: nejprve čtenáři vysvětluje nelehké počátky habsbursko-švédských diplomatických styků a seznamuje ho s podstatou práce císařského vyslance, pak přechází k popisu strastí diplomatovy cesty na určené místo, poté následuje jeho činnost a reprezentace na královském dvoře a nakonec specifika vyplývající ze střetu odlišných konfesí a fungování cí-

1 Výzkumný projekt Česká a moravská šlechta v diplomatických službách rakouských Habsburků (1640–1740), podpořený Grantovou agenturou České republiky, vedený v letech 2013–2017 doc. Mgr. Jiřím Kubešem, Ph.D. (Ústav historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice).

2 Kubeš, Jiří a kol.: V zastoupení císaře: česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740. Praha 2018.

sašské ambasádní kaple. Bonusem je připojena edice dvou německých pramenů, které autor považuje za zásadní a pozoruhodné.

Než se však čtenář zanoří do první kapitoly, vyplatí se mu pečlivě pročíst autorův úvod. Martin Bakeš v něm nejprve podává přehled zásadních děl věnovaných teorii diplomatické praxe v 17. a 18. století. Dále čtenáře upozorňuje, že prostřednictvím studia dějin raně novověké diplomacie lze poznávat i takové fenomény, jako je např. vnímání jinakosti, tedy všeho, co je pocítováno jako neobvyklé, cizí a jiné, nebo sledovat kulturní transfer, jehož byli diplomaté a jejich spolupracovníci katalyzátory, když se v souvislosti se svým posláním podíleli na šíření komodit v Evropě a na předávání nejrůznějších know-how, technologií a trendů. Jako badatelé často neprávem opomíjenou připomíná konfesijní politiku, kterou diplomaté na základě instrukcí naplňovali a sami vytvářeli. Nechybí samozřejmě ani rozbor švédské a české historiografie vztahující se k císařské diplomacii a habsbursko-švédským vztahům, v němž autor poukazuje na dosavadní nezáměr o skandinávsko-české vztahy po roce 1650 jak na straně českých, tak švédských historiků. V úvodu také autor deklaruje cíl své práce: zaplnit část z mezery, která podle něj vznikla z dlouhodobého nereflexivního významu jednotlivých mechanismů raně novověké diplomacie, které vnímá jako zásadní pro obecné studium dějin mezinárodních vztahů, a zároveň přispět k výzkumu švédsko-českých vztahů v období raného novověku a seznámit tak české prostředí s částí bohatých, dosud ale nezpracovaných kulturních dějin raně novověké Skandinávie.³ V závěru úvodní části podrobně rozepisuje informační zdroje, se kterými pracoval, včetně popisu a detailního rozboru využitých archivních fondů a sbírek a doporučení pro případné zájemce o jejich studium.

V první kapitole, která nese název *Diplomat*, se Martin Bakeš věnuje kořenům habsbursko-švédských diplomatických vztahů, které klade do 20. let 16. století, kdy se vídeňský dvůr začal více zajímat o dění na Skandinávském poloostrově, ale z důvodu finanční nákladnosti „parazitoval“ na již existujících kontaktech mezi Stockholmem a Svatým stolcem a využíval služeb papežských legátů.⁴ Prvním císařským vyslancem, který se nezaštiťoval ochranou papežského nuncia, byl po roce 1590 slezský šlechtic Erich Lassota von Steblau, jehož obsáhlý deník je dnes uložen v budyšínské knihovně. S příchodem vedlejší, nekatolické větve rodiny Vasů na švédský trůn ale císařsko-švédské vztahy ochladly a zdrojem informací o stockholmském dvoře se na čtyři dekády stali příslušníci Tovaryšstva Ježíšova, kteří ve Skandinávii působili jako tajní misionáři. Po vypuknutí třicetileté války vyvstala potřeba vzájemné komunikace, ale pokusy o diplomatické styky byly v důsledku oboustranné nedůvěry poznamenány špehováním a rivalitou. K prů-

3 S. 31, 32, 33.

4 S. 56.

lomu v císařsko-švédských vztazích došlo až po jednáních na norimberském sněmu (1649–50), na němž byly ratifikovány základní teze rodícího se mezinárodního práva, jako garance nedotknutelnosti vyslanců, reciproční reakce na vyslání diplomata zahraničního suveréna nebo jednotlivé body ceremonálních pravidel. Habsburská monarchie a Švédsko si ale vzájemně odmítly garantovat zastoupení na úrovni plnohodnotně akreditovaných velvyslanců, což samozřejmě zástupcům obou stran později ztěžovalo diplomatickou činnost. Autor na základě pramenů zrekonstruoval seznam císařských zástupců ve Švédském království mezi lety 1650–1734, který tvoří celkem 14 jmen, přičemž někteří z nich byli obdařeni hodností vyslanec, Gottlieb z Windischgrätzu byl mimořádným vyslancem, další své poslání vykonávali jako legační sekretáři a Hermann von Basserode byl rezidentem. Další čtyři diplomaté byli ve sledovaném období aktivní v polních táborech Karla X. Gustava a Karla XII. v Polsku a Sasku. Aktivita jednotlivých vyslanců a jejich úkoly se aktuálně proměňovaly podle vyvíjející se evropské politické scény, a to zejména v souvislosti se změnami ve francouzsko-švédských vztazích. Plné začlenění císařských diplomatů ve Stockholmu a švédských vyslanců ve Vídni do struktur panovnických dvorů umožnil až odklon Švédska od francouzské politiky a následně uzavřená smlouva o císařsko-švédské spolupráci, o kterou se zasloužil Michael Václav z Althannu (1683). Jmenování vyslancem bylo vždy prestižní záležitostí, která zejména mladým mužům z vysoce postavených rodin umožňovala upozornit na své kvality a nastartovat úspěšnou kariéru, ale být diplomatem ve Skandinávii rozhodně nebylo jednoduché. Obtíže vyslancům působily například finanční starosti, neboť jejich příjmy byly dvorskou komorou vypláceny nepravdělně a nedostatečně, nebo zdravotní nesnáze, které mohly končit i smrtí, což v konfesijně odlišných oblastech způsobovalo skutečný problém.

Ve druhé kapitole, nazvané Cesta, autor popisuje, co ve skutečnosti pro vyslanec znamenalo vydat se na cestu za svým posláním a úspěšně ji dokončit. V případě angažmá ve Stockholmu museli diplomat a jeho doprovod urazit až 4000 kilometrů, navíc se jednalo o zemi, o které měli téměř všichni až na výjimky jen povrchní a omezené představy. Na počátku příprav stálo oficiální písemné rozhodnutí o volbě nového zástupce, které vyhotovovala říšská dvorská kancelář. Několik dní po jmenování pak vyslanec obdržel hlavní instrukci, v níž byl seznámen s nejdůležitějšími úkoly své mise, včetně ceremonálních pravidel platných u švédského královského dvora a nezbytného seznamu kontaktů. Důležité bylo samozřejmě také vyjednání apanáže od dvorské komory a vykonání návštěvy u švédského vyslanec ve Vídni, který mohl nově zvolenému zástupci posloužit mnoha praktickými radami, stejně jako bývalí císařští vyslanci u švédského dvora, kteří byli nepochybně důležitým zdrojem informací o cizí zemi a jejím panovnickém dvoře. K přípravě na budoucí misi patřilo také seznámení se s písemným materiálem uloženým v archivu říšské dvorské kanceláře, z něhož bylo možné nechat si

vyhotovit výpisy a opisy. Důležité bylo i najmutí kvalitního služebnictva, zabezpečení rodinných statků, nezřídka dokonce sepsání závěti a samozřejmě získání cestovního pasu. Nemyslitelné by bylo vyrazit bez pověřovacích listin, které vyslanec převzal z rukou panovníka při poslední audienci. Z příprav na cestu pak už zbývala jen slavnostní bohoslužba. Náročné putování směrem na sever, při němž si zúčastnění se zájmem prohlíželi slavné pamětihodnosti, setkávali se s důležitými osobami a divili se cizím zvyklostem, bylo po více jak měsíci završeno vstupem na švédskou půdu. Autor na základě studia dochovaných deníků, zpráv a korespondence uvádí řadu příkladů, jak návštěvníci z jiných částí Evropy vnímali Švédsko a jeho obyvatele. Příjemně překvapoval ráz krajiny, kvalita cest nebo teplé letní počasí, negativně byly hodnoceny vysoké ceny a nedostatek některých v tuzemsku běžných komodit, jako např. vína nebo provazů. Samotný Stockholm, jehož bezpečí nezajišťovala obvyklá soustava městských hradeb, nýbrž námořní flotila, býval zkušenějšími cestovateli přirovnáván k Benátkám.

Ve třetí kapitole, pojmenované Dvůr, autor umožňuje nahlédnout do struktur a fungování švédského královského dvora, u něhož měli císařovi zástupci plnit své poslání, a popisuje na příkladu jednotlivých vyslanců nejrůznější strategie, pomocí nichž se tito snažili splnit svěřené úkoly. Každý z vyslaných zástupců přicházel do trochu jiné politické a společenské situace, na niž musel v rámci svých možností pružně reagovat. Švédský panovnický dvůr byl císařskými diplomaty zpravidla hodnocen jako překvapivě neokázalý a utilitární. Většinou sídlil ve Stockholmu nebo Uppsale, v případě války se ale stával pohyblivým a cestoval spolu s panovníkem. Jeho ráz vždy určovala panovníkova povaha. Švédští suveréni měli sklon spíše k introverzi a zakládali si na skromnosti a strohosti, výjimkou ovšem byla královna Kristýna I., která vydržovala okázalý dvůr. Právě otevřenost jejího dvora a také možnost obrátit se na síť přátel, kteří se již pohybovali v bezprostřední blízkosti panovnice, umožnily Raimondu Montecuccolimu být v častém a pravidelném kontaktu s královnou a vést s ní přímé diplomatické rozhovory. Sama Kristýna I. prý byla k zahraničním vyslancům velmi vstřícná a pokud se nejednalo o oficiální přijetí, netrvala na ceremoniálních bariérách a s vyslanci hovořila například během vyjížděk ve svém osobním kočáře. Úspěšný diplomat tak musel být nejen zdatným vyjednavcem, ale také příjemným společníkem. Pravidelná účast na divadelních a hudebních představeních, maškarních bálech, slavnostních plesech či honech mu poskytovala prostor pro budování vlastní pozice u dvora a samozřejmě také příležitost k neformálním rozhovorům. Vztah mezi jednotlivými zahraničními diplomaty a domácím dvorem byl ale ve svém základu určen systémem ceremoniálních pravidel. Pokud by na některém z panovnických dvorů došlo ke zvýhodňování některého z diplomatů, ostatní suveréni by se tím mohli cítit poškození. Vyslanec byl proto v rámci svého poslání povinen sledovat ostatní zahraniční zástupce a dbát na svou vlastní pozici v systému diplomatického ce-

remoniiálu. Zároveň, pokud to bylo možné, se měl snažit své postavení v systému zlepšovat, neboť čím lepší postavení zastával, tím výhodnější byla jeho pozice během politických jednání a tím více ho také respektovali ostatní diplomaté. Systém ceremoniálních předpisů byl tedy na jednu stranu pevně daný, zároveň ale nebyl neměnný. Změny v pravidlech mohly být provedeny také z důvodu panovníkova či vyslancova věku nebo v důsledku jejich zdravotních obtíží. Autor nabízí mnoho příkladů konkrétní aplikace ceremoniálních norem u švédského královského dvora a zmiňuje i pravidla, jež se vztahovala na zástupce švédského panovníka u císařského dvora ve Vídni.

Poslední kapitolu, nazvanou *Víra*, Martin Bakeš věnoval konfesijní politice. V ní nejprve vysvětluje vznik a právní podstatu ambasádních kaplí v povestfálském období. Základní právní rámec pro fungování legačních kaplí byl určen na vestfálských mírových jednáních, kdy byl stanoven systém odstupňovaného praktikování náboženství, který rozlišoval veřejnou, soukromou a domácí formu bohoslužby. Díky tomu mohly být legalizovány kaple cizích diplomatů jiného vyznání, na které bylo nahlíženo jako na soukromé. Na katolické ambasády ve Skandinávii zpočátku přicházeli misionáři financovaní z prostředků Svaté kongregace pro šíření víry. Ti však ani nechtěli, ani nemohli respektovat dohodnutá pravidla, neboť jejich hlavními úkoly byly misijní činnost a poskytování informací o katolické obci Římu. Byli proto postupně nahrazováni duchovními, kteří podléhali přímo vyslanci. Tito duchovní byli označováni jako legační kaplani a jejich hlavní povinností byla duchovní péče o členy ambasády a správa ambasádní kaple. Legačním kaplanem býval člen řádového domu, ale mohl se jím stát i diplomatův osobní zpovědník či jiný blízký duchovní. První kaple byla na císařské ambasádě zřízena v roce 1667 za vyslance Hermanna von Basserode. Jeho předchůdci navštěvovali kapli francouzskou či španělskou a podobně tak činili později i někteří další císařští zástupci, neboť finanční nároky na provoz kaple nebyly malé. Činnost legačního kaplana mimo ambasádu byla omezená a pokud z jeho strany docházelo k překračování pravomocí, následovaly zpravidla panovnícké reskripty, které určité činnosti mimo prostory ambasády výslovně zakazovaly. Horlivější kaplani ale porušovali i tyto reskripty a jejich počínání pak vedlo k prudkým reakcím hostitelské země. Ovšem ani v této kapitole autor nezůstává u pouhé teorie či obecných poznatků, ale na základě shromážděných informací popisuje fungování císařské legační kaple v uvedeném období, její podobu a vybavení, a seznamuje čtenáře s životními a profesními osudy jednotlivých kaplanů. V závěrečné části pak rozebírá typické mezní situace, do kterých se legační kaplani v důsledku střetávání odlišných konfesí ve sledovaném období dostávali.

Bakešova kniha představuje úctyhodnou syntézu vybrané problematiky, kterou autor podložil a doplnil konkrétními příklady, k nimž dospěl na základě vlastního výzkumu. Jeho práce má všechny náležitosti odborného díla, má

rozsáhlý poznámkový aparát, nepostrádá anglické resumé ani seznam použitých zkratek, obsahuje pečlivě vypracovaný soupis použitých zdrojů a v závěru také místní a jmenný rejstřík. K rychlé orientaci ve skandinávských dějinách čtenáři pomáhá zvláště vypracovaný chronologický přehled. Jako textovou přílohu autor připojil kritickou edici dvou německy psaných pramenů, které sám při práci využil. Prvním je závěrečná relace o stavu Švédského království od Adolfa Vratislava ze Šternberka (1674) a druhým anonymní zpráva o vídeňském dvoře (1704). Zejména druhou relaci, která obsahuje nelichotivý popis vídeňského dvora a rozbor hospodářské i politické situace habsburské říše, autor považuje za mimořádný zdroj, pro nějž nenalézá srovnání. Publikace čítá dohromady 680 stran, což je číslo obdivuhodné, ovšem méně vytrvalé čtenáře může naopak odradit. Autor k tématu přistoupil nejen ze široka, věnuje se mu také do hloubky a celý text prodlužuje zejména velmi rozsáhlý, do detailů vypracovaný poznámkový aparát. Čtenáři tak při častém zabíhání do poznámek hrozí, že ztratí nit a ochudí se o dynamiku vlastního textu. Detailně vypracované poznámky ale jistě ocení ti, kteří ke knize přistoupí jako ke studijnímu materiálu, budou se k ní vracet a nechají se jí inspirovat třeba při vlastním bádání. Vytčený cíl přispět k výzkumu švédsko-českých vztahů v období raného novověku a přiblížit českému prostředí méně známé kulturní dějiny raně novověké Skandinávie se Martinu Bakešovi bezpochyby podařilo naplnit. Jeho knihu lze vřele doporučit všem, kteří mají zájem o zmíněnou problematiku ať už z profesních důvodů, anebo jen proto, že patří k jejich koníčkům.

Bakeš, Martin: Diplomatem v půlnoční zemi: zástupci Habsburků ve Švédském království mezi lety 1650 a 1730, Academia. Praha 2020, 680 s.